

mahremiyet ve örtünmenin dönüşümü

MUSTAFA AYDIN

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Aile ve kadın ile ilgili önemli konulardan birisi şüphesiz mahremiyet ve onunla bir biçimde bağlantılı bulunan örtünmedir. Pek çok sosyal beşerî oluşum gibi mahremiyet de dünden bugüne bir değişim ve dönüşüm yaşayagelmiştir. İşte biz de bu yazımızda söz konusu dönüşümü ele alacağız.

Mahremiyet, haram olma hali demektir. Haram ise ünlü sosyolog Durkheim'e göre yasaklılık anlamına gelir ve herkesin gelişigüzel dokunup ilişkide bulunmadığı alan anlamını taşır. Düşünüre göre başından beri topluluklar çevrelerindeki dünyayı yasak olan ve yasak olmayan saha olarak ikiye ayırmışlar; dinin odağını oluşturan kutsallık da bu yasaklılık alanına ilişkin durum olarak ortaya çıkmıştır. Öyle ki aynı kökten gelen mahrumiyet de yine bu çerçevede kişinin bir şeyden uzak kalması manasını taşımaktadır. Buna göre de mahremiyet, belli şartların dışında içine müdahil olunamayan, yabancıya kapalı olan şey demek olur.

Şüphesiz dinin yanında, mahremiyetin en çok kullanıldığı sahalardan birisi ailedir. Başından beri ailenin bir mahremiyeti vardır. Burada mahremiyetin merke-

zinde de cinsel hayatın yer aldığı söylenebilir. Yani bütün insanlığın ortak konusu olmakla birlikte cinsel hayat, anlaşıldığı kadarıyla hep aleniyetten uzak tutulmuştur. Ancak aile içinde mahremiyet herkesi kapsar ise de kadımla ilgisinin daha bir öncelikli olduğu söylenebilir. Antropolojik verilere göre kadim kültürlerde bu durum ortalama şöyle izah edilmektedir:

Cinsel hayatın en önemli meşruiyet gerekçesi sayılan doğum yaratılışın tecelli ettiği bir durumdur. Allah'a ait olan yaratma anı her zaman gizlidir. Söz gelimi tohum toprağın içinde filizlenir, arı bal denen harika ürünü görünmeyen bir peteğin içinde gerçekleştirir. Çocuk da kadının rahminde oluşur. Yani çocuk Kur'anî bir ifadeyle savunması güçlü, nazarlardan uzak bir "karar-ı mekin"e (korunaklı yere) yerleştirilmiştir. Onun için bu yaratılışın gerçekleşim yeri Allah'ın adlarından biri olan "rahim" adıyla nitelendirilmiştir. Nesebin sağlamlığına çok önem verilmiş, muhtemelen bundan dolayı rahim korumaya alınmış, bu işin merkezinde bulunan kadın öncelikli bir mahremiyet alanı olarak görüle gelmiştir. Öyle gözüküyor ki cinselliğin mahremiyeti ve buna bağlı olarak da kadının örtünmesi, bazı söylemlerde yer aldığı gibi sırf kabaca erkeklerin bir ataerkillik tutumundan kaynaklanmamaktadır.

Cinsel hayatın en önemli meşruiyet gerekçesi sayılan doğum yaratılışın tecelli ettiği bir durumdur. Allah'a ait olan yaratma anı her zaman gizlidir. Söz gelimi tohum toprağın içinde filizlenir, arı bal denen harika ürünü görünmeyen bir peteğin içinde gerçekleştirir. Çocuk da kadının rahminde oluşur.

Yazılı belgelerine ulaşabildiğimiz Antik Çağ'dan kalma eserlerden anladığımız kadarıyla mahremiyetin belirgin bir biçimde ortaya çıkıp vurgusunun yapılması, insanlığın kültürel olduğu kadar kan bağıyla birbirlerine bağlı olduğu kabul edilen klan ve kabile aşamalarından sonra ulaşılan site toplumlarında olmuştur. Çünkü söz konusu siteler farklı topluluklardan fert ve grupların bir araya gelmesiyle oluşmuş, yani buralarda ilk defa yabancı ile iç içe yaşama zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Böylece de artık evsel ve grupsal hayatın dışında daha sonra günümüze kadar kamusal alan olarak nitelendirilecek bir ortak alan doğmuştur.

Şüphesiz mahremiyetin insanlığın başından itibaren bir önemi var ise de, "yabancılar" ile sürekli bir arada oluş, mahremiyeti daha bir güncelleştirmiş, örtünme de evsel hayatın içindekinden daha bir önemli hale gelmiştir. Modern diye nitelendirilen son yüzyıllara geldikçe hem evsel hem kamusal alan esaslı bir dönüşüm geçirmiş, yeni konular, yeni durumlar ortaya çıkmıştır. Evsel, ailesel ve özel olarak ayrışırken, otoriter ve totaliter modern ulus/devlet oluşumlarının da etkisiyle kamusal alan, siyaset tarafından işgal edilip yeniden düzene şokulmuştur.

Burada konumuz bakımından daha önemli olan, kendi içine katlanıp kalan özelin kamusal alana taşması ve mahremiyetin ciddi bir erozyona uğramasıdır. Yani bir taraftan ailecek bile paylaşılmayan sıkı bir özel alanın ortaya çıkması söz konusu iken diğer taraftan, bizzat cinselliğin kendisi başta olmak üzere özel hayat kamusal alanda sergilenmekte, rahatça teşhir ve deşifre yapılabilmektedir ki günümüzdeki televole tipi magazin programları bunun tipik bir örneğidir.

Buraya kadar anlatılanları da göz önüne alarak kısaca sistematize etmek gerekirse mahremiyetin üç temel özelliğinin olduğu söylenebilir: **Bir kere** mahremiyetin merkezinde muhafazaya alınan bir özne vardır. Bu özne genelde tüm üyeleriyle aile, özelde kadındır. Burası başkalarına kapalı, yabancılar bilgi verilmeyen bir alandır. Mahremiyetin **ikinci** ögesi yabancıyla beraber değildir. Mahremiyetin çevresindeki insanlar, işin içinde olanlar ve dışında kalan yabancılar olmak üzere ikiye ayrılırlar. Mahremiyetin vurgusu yabancılar göredir. Bunun içindir ki mahremiyeti derinleştiren önemli beşerî oluşumlardan birisi farklı unsurları bir arada barındıran şehir olgusudur.

Mahremiyetin **üçüncü** ögesi ise mahrem olanın saklanması, başkalarının seyirliğinden çıkarılmasıdır. Modern kültürün görmezlikten geldiği tutum da budur. Modern kültür mahremiyetin kişilerin veya ailelerin kendi içlerinde yaşamaları gerekli bir iş olarak görmekte, kamusal alanda mahremiyet ve gereklerinin atılmasını istemektedir. Halbuki mahremiyet ve gerekleri, öncelikle ortak alan için gereklidir. Mahremiyetin saklanması genelde bir örtü ile mümkündür.

Bir Mahremiyet Aracı Olarak Örtünme

Mahremiyetin örtülmesini sağlayan araçlar/yollar vardır. Bunların başında ev gelmektedir. Ancak ev

her ne kadar kişisel mahremiyetleri de koruyan bir yer ise de o daha çok ailenin örtüsüdür. Bu açıdan bakıldığında mahalle ve köy bile mahremiyet koruyucu bir niteliğe sahiptir; yabancılar özel mahallelere girmekten, oranın yerli halkı da oralarda dolaşmakta olan yabancından rahatsız olurlar. Ama şüphesiz tarih boyunca kişisel mahremiyeti sağlayan en önemli araç giysidir.

Peşinen belirtelim ki elbise giymek insanî bir olgudur. Bu bağlamda hiçbir hayvan giyinmez. Buna karşılık insanoğlu hayatın başından beri üzerine bir elbise alagelmıştır. Semavi dinlerin hemen bütün kutsal kitaplarının verdiği bilgiye göre yasak meyveyi yiyen ve üsleri açılan ilk insanlar Hz. Adem ve eşi çıplaklıklarının farkına varınca üstlerini örtmeye, cinsel taraflarını gizlemeye çalışırlar. Bu söz konusu örtünme farklı yönleri ve değişik amaçlarıyla günümüze kadar devam edip gelir. Gerçekten de insanoğlu elbiseyi farklı amaçlarla taşıyagelmıştır ki bunları dört noktada toplamak mümkündür: Giyinme, kıyafet, örtünme, kapanma/açılma.

Giynme, temel antropolojik bir olgudur ve insanların bedenlerini soğuktan, sıcaktan, deşebileceği herhangi bir sert cisimden koruma amacını taşır. Bu açıdan bakıldığında giyinme bütün insanların ortak eylemidir. İnsan, doğal şartlara ne kadar uyarlırsa uyarlırsa, bedeninin direncine bağlı olarak bütünüyle veya kısmen, ince veya kalın giyinmek zorundadır.

Kıyafet, genel giyinmenin doğallığına karşılık sosyal bir olgudur, işin estetik boyutudur. Yani kıyafet bedeni doğal şartlardan korumanın yanında güzel görünmeyi kapsar. Sosyal olması nedeniyle de toplumsal şartlara göre değişiklik arz eder. Ev kıyafeti, iş kıyafeti, gece kıyafeti, resmî kıyafet gibi farklı yerlerde değişik biçimler ortaya çıkar. Buradaki kıyafet (işin resmisi de dahil) siyasallıktan uzak naif bir sosyal olgudur. Otoriter ulus yapılarının vatandaşına dayattığı resmî kıyafet sosyal/estetik bağlamda aldığımız kıyafetten farklı bir olgudur.

Örtünme ise tamamıyla ahlakî ve dinî bir giyinme şeklidir. Öncekilerin üzerine eklenmiş farklı bir boyuttur. Bununla birlikte örtünme yapay bir eylem değildir, insanî özelliklerini yitirmemiş herkesin ortak tavrı, temel eğiliminin bir gereğidir. Yaptıkları yanlışlıktan sonra üstleri açılan Adem ve eşinin örtünme çabaları bu ana güdünün bir sonucudur.

Bu çerçevede insanlar genelde cinsel organlarını ve bedenlerinin bununla irtibatlandırılacak belli kesimlerini örtgelmişlerdir. Ancak örtülmesi gerekli yerler ve örtünme biçimi toplumların kabul ettikleri değerlere ve özellikle inandıkları dine göre az çok değişegelmıştır. Asıl konumuz olan mahremiyeti gerçekleştiren, onu yabancıların temasından koruyan giyinme biçimi örtünmedir. Örtünme bütün kadim kültürlerin önem verdiği bir olgudur. Ne var ki A. Smith'in de belirttiği gibi pek çok konuda insanlığın tarihsel gelişim çizgisine ayak uyduramayan ve çözümü reddetmekte bulan modern kültür özümsemeye zorlandığı mahremiyeti de hafife almış ve örtünmeyi reddetmiştir. Geleneksel kültürlerin hilafına örtünmenin en azından kamusal alanda olmamasını savunmaktadır.

Kendini laik Cumhuriyetçi olarak takdim eden ve başörtüsüne karşı canhıraş bir mücadele veren bir kesim ise onu siyasal bir simge olarak nitelemektedir. Bu argümanı geçerli saydığımızda asıl siyasal giyim sorununun açılma olduğunu söylemek gerekir.

Giysin bir başka biçimi ise siyasal nitelikli olan **kapanma** ve **açılma**'dır. Otoriter ulus yapılarıyla ortaya çıkan bu formun temel esprisi giyinmenin de açılmanın da devlet eliyle onun belirleyiciliklerinde ortaya çıkmış olmasıdır. Türkiye'de bir dönemler şapka giyme ve hâlâ sürmekte olan başörtüsü takma yasağı bunun tipik bir örneğidir. N. Göle gibi bazı yazarlar başörtüsünün, genel bir tesettürden farklı olarak geniş bir kadın kesiminin siyasal sistem karşısındaki konumunu ifade etmesi bakımından örtünmeden farklı olarak kapanma olarak nitelendirilebileceğini söylemektedirler.

Kendini laik Cumhuriyetçi olarak takdim eden ve başörtüsüne karşı canhıraş bir mücadele veren bir kesim ise onu siyasal bir simge olarak nitelemektedir. Bu argümanı geçerli saydığımızda asıl siyasal giyim sorununun açılma olduğunu söylemek gerekir. Gerçekten de içinde bulunduğumuz dönemlerde ısrarla üzerinde durulan açılma (bazı durumlarda resmen kapama) bir modern giysi sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, önce üzerinde durduğumuz

üç tipten farklı bir şeydir ve modernitenin negatif olarak işleyen sürecine uygun olarak, hiçbir kadim kültürde görülmemiş biçimiyle mahremiyeti ıskalamaktadır.

Olup bitenleri daha iyi açıklayabilmek için tarihsel gelişimi içinde mahremiyetin dönüşümünü daha yakından görmek yararlı olacaktır.

Daha çok bir edebî akım olarak bilinen ama gerçekte fantastik bir hayat tasarımı olan romantizm özel hayatta sanal bir kamusal alan açılımı idi. Burada özelin bir başkasıyla paylaşılması arzusu vardı. Roman ve daha sonra film ve benzeri olgular bu sürecin araçsal yapıları olarak ortaya çıktılar.

Mahremiyetin Dönüşümü: Özel Alandaki Gelişmeler

Kanaatimizce mahremiyetin dönüşümü ile ilgili olarak söz konusu ettiğimiz değişim, özel ve kamusalın ayrışması süreçlerinde izlenebilir. Site toplumlarıyla ortaya çıkan evsel ve kamusal ikilisi kendi içerisinde ayrıştırdı: Bir taraftan kamusal gittikçe artan oranda siyasalın işgaline uğradı, diğer taraftan evsel (hane hayatı) ayrışarak özel ve ailesel olana ayrıldı ve özel kamusalı açıldı. Bu arada daha çok evselin önemli bir ögesi olan mahremiyet kamusalı açılan özel ile birlikte kamusalı taşındı. Kamusal ilginç bir mahremiyet kazandı, ama bu arada özel, kamusal, siyasal hepsinin doğası bozuldu.

Şüphesiz özel olan ailesel alandan daha dar bir çerçevedir. Çünkü aile üyelerinin de artık bir özel hayatları vardır ve bu özlük alanına başkalarının katılımı söz konusu değildir. Halbuki mesela Antik Çağ'da hane hayatı bir kişinin değil, bir grubun özel hayatıydı. Özele açılışın, kişiyi, bir dokunulmazlık zırhı kazandırarak daha korunaklı hale getirdiği söylenebilir de bu durum aynı zamanda kişinin kendi içine katlanıp kalmasını sağladı. Gizil bir mahpus hayatı doğdu ve kişi kendini kamusal alanda sergileyebilecek yollar aradı. Buradan da aşağıda ele alınacağı üzere romantizmden erotizme uzanan bir süreç yaşandı.

Gerçekten de bireyci yaşama tutkusu ilk elde çok çekici gözüküyordu; kadim kültürlerin "biz"ine karşılık

modern "ben" heyecan veriyordu. Ama tabir caizse bu ferdî yalıtım 19. yüzyıla gelindiğinde insanlığı ciddi sorunların eşiğine getirmişti. İnsan kendisini bir hapishanede hissetmeye başladı. Başkalarıyla bir olmada zorlanan insan, dinî inançların izolasyonu ile Tanrı ile birlikte olma noktasında da sorunlar yaşıyordu. İşte bu daralmadan, romantizm doğdu.

Daha çok bir edebî akım olarak bilinen ama gerçekte fantastik bir hayat tasarımı olan romantizm özel hayatta sanal bir kamusal alan açılımı idi. Burada özelin bir başkasıyla paylaşılması arzusu vardı. Roman ve daha sonra film ve benzeri olgular bu sürecin araçsal yapıları olarak ortaya çıktılar. Bir başka deyişle bunlar, deşifre edilmiş bir özel hayata ortak olma yoluydu. Burada deşifre edilen şey ise mahremiyet ve onun en önemli konusu olan cinselliği. Sanatçıların çizgi dışı yaşantılarını konu edinen televizyon tipi magazin programlarının bu kadar ilgiyle izlenmesini sağlayan gerekçe de budur. Yaşamayan veya yaşadığı halde başkalarıyla paylaşamayan memnu aşklar hemen pek çok insanı ilgilendirmektedir. Bunlar gerçekçi bir çözüm olmamakla birlikte ferdî bir bakıma kendi içine katlanıp kalmaktan kurtarmaktadır.

Esasen sürecin odağında bulunan romantizm genel olarak düzen ve düzenliliğe, kurallara bir başkaldırıdır. Öznellik, akıl dışılık, kişisellik, kendiliğindenlik ve özellikle hayalcilik, romantizmin en önemli özellikleridir. Kişinin kendini açabilmesi için doğal güzele ve bedensele önem verir. Bunun için içteki gizemli ve hatta hastalıklı yapıların rahatça ifade edilebilmesi tavsiye edilmektedir. Böylece de bütün kadim kültürlerin kontrol altında tuttuğu (Ş. Mardin'in ifadesiyle) insanın içindeki **daemonik** (nefsani arzular ile ilgili) **yapı** açığa çıkmıştır. Tabi burada bizi ilgilendiren önemli nokta cinselliğin ifşası ve mahremiyetin sarsılmış olmasıdır. Romantik aşk, erotizm ve hatta porno bu sürecin doğal denebilecek ürünleridir. Çünkü başkalarının dikkatini çekebilecek en belirgin alanlardan birisi cinsellik. Daemonik yapının yıkıldığı yerde artık cinselliğin sergilenişi vardır.

Bu süreçte beden tüm aşkınlıklarından soyutlanmış ve insanın biricik varlığı haline getirilmiştir. Bedensel veriler ise genelde bellidir: Vücut güzelliği, örtünmeyi aşmış estetiğe yönelik bir salt kıyafet, cinsel görünüm. Bu noktada beden önceliği, bir bedene tapınma sürecini getirmiş ve A. Giddens'in ifadesiy-

le narsist (kişinin kendisine tapınmaya yönelik) duygular uyandırmıştır. Hatta bedensel şiddete yönelik sadist ve mazohist duyguların önemli bir kısmı bile buradan türemektedir.

Kamusalda Mahremiyetin Çözülüşü

Bireysel çizgideki bu gelişmelerin yanında mahremiyetin dönüşümüyle ilgili bir diğer önemli gelişme kamusal alanda olup bitenlerdir. Esasen bireysel düzeydeki gelişmeler de bir biçimde yansımalarını kamusal alanda bulmaktadır. Çünkü birey kamuya açılıyor ve ailesel hayatın mahremiyeti, dönüşen birey üzerinden kamusal alanı yansıyordu. Yani kamusal alan mahremleşiyordu. Esasen son birkaç yüzyıldır beşerî dünyamızın önemli sorunlarından birisi "*kamusalın mahremiyeti*"dir.

Ne var ki aslında kamusal ile mahremiyeti bağdaştırmak mümkün değildir. Daha önce de belirtildiği üzere mahremiyet başkasıyla ortak olmayan, yabancıya kapalı bulunan alandır. Halbuki kamusal alan herkes için ortak olan ve dolayısıyla da **kendine özgü bir mahremiyeti** bulunmayan alandır. Bu alandaki mahremiyet olgusu kişilere aittir kendi mahremiyetlerini yaşamak isterler ve bu çoğu kere örtünmeleriyle gerçekleşir. Bir başkasının hakkına tecavüz edilmediği sürece de buna kimsenin müdahale etme hakkı yoktur. Siyasal alan ve onun en belirgin aktörü olan devlet burada başlı başına bir hak sahibi değildir. Ne var ki gelişme devleti başlı başına hak sahibi bir aktör haline getirmiştir.

Gerçekten de bu ayrışmada en önemli gelişmelerden birisi kamusalın siyasal tarafından işgal edilmiş olmasıdır. Özellikle içinde bulunduğumuz modern ulus devlet yapılarında siyasal otorite bütün ülkeyi bir aile saymakta ve mahremiyetin kendisine ait olduğunu kabul etmektedir. Öyle ki bu gelişmeye göre, hukukî bir organizasyonun ötesinde bir gizemliliğe sahip olmayan devlet, özel sırlara sahip kabul edilmektedir. Bu sırlar onun namus meselesidir (!) ve dolayısıyla herkes onu temaşa edemez.

Mevcut modern devlet mantığına göre bütün bir toplum devlet denen bu ataerkil gücün dışılleri. Onların mahremiyet ölçülerini de o ortaya koyar. Çünkü kamusal alan diye adlandırılan alan onun harem alanıdır ve burada kimin hangi ölçülerde ve nasıl dolaşacağına o karar verir. Türkiye'deki başörtüsü yasağı bu anlayışın tipik bir ürünüdür. Şüphesiz bu ku-

ral "herkes için ortak" diye nitelendirilen bir kamusal alan kuralı değildir. Aksine çoğunluğun kabul ettiği mahremiyet kurallarının yok sayıldığı bir çarpık mahremiyet anlayışıdır. Öyle ki aydınlanma felsefesi gibi modern kabullerden kaynaklanan bu anlayış gerçek mahremiyetlerin yok sayılması üzerine kurulmuş bir anlayıştır ki kişinin kamusal alana çıkarılması ve cinselliğin deşifresi, söz konusu gelişmenin en önemli yönünü oluşturur: Başörtüsünün yasaklığı örneğinde olduğu gibi geleneksel mahremiyetin tahribi ve başı açıklığın özel olarak korunmaya alınması gibi negatif bir mahremiyet anlayışı bu gelişmenin tipik bir örneğidir.

Yukarıda tasvir etmeye çalıştığımız özel ve kamusal alanlarının ayrışmasına bağlı olarak ortaya çıkan mahremiyet dönüşümü sonuç olarak cinselliğin ortaya dökülmesinde birleşmektedirler. Olup bitenler artık bir kişisel tercih olarak gösterilmektedir. Hiçbir kadim kültürde görülmediği şekliyle cinsel sapmaların en doğal bir hak olarak görülmesi bu yargının bir göstergesidir. Yine teşhir ve deşifre ve bunların ortaya çıkardığı görüntüleri izleme en tabii haklardan birisi olarak kabul edilmektedir.

Mevcut modern devlet mantığına göre bütün bir toplum devlet denen bu ataerkil gücün dışılleri. Onların mahremiyet ölçülerini de o ortaya koyar. Çünkü kamusal alan diye adlandırılan alan onun harem alanıdır ve burada kimin hangi ölçülerde ve nasıl dolaşacağına o karar verir. Türkiye'deki başörtüsü yasağı bu anlayışın tipik bir ürünüdür.

Bilindiği üzere burada teşhir, bir mahremiyetin ve tabii cinselliğin, kişinin bizzat kendisi tarafından sergilenmesi, birilerinin seyrine sunması; deşifre ise birilerinin mahremiyetinin bir başkası tarafından açığa çıkarılmasıdır. Seyircilik ise daha genel bir tutumdur. İnsanlar bir başkasının özel hayatını merak etmektedirler. Bütün bunlarda bir mahrem alanı bir yabancı tarafından izlenmekte ve bunda bir anormallik de görülmemektedir. Öyle ki söz konusu yabancılığın işe daha bir meşruiyet kazandırdığı tasavvur edilmektedir. Vaki bu süreçte 17. yüzyıl Batısı'nda yaşanan maskeli balo uygulaması, yakınlarını yabancılaştırmayı amaçlıyordu.

Nasıl ki örtünme mahremiyetin en önemli araçlarından biri idiyse modern dönemlerdeki açık kıyafet mahremiyetin özel olarak açılımının bir göstergesidir. Burada artık giyinmenin birincil amacı yabancıya karşı bir sütre görevi yerine getirmesi değildir. Amaç daha bir şık görünmek, daha bir dikkat çekici olabilmektir. Evinde naiv giyinen modern insan dışarıdaki ortak alana en çekici kıyafetleriyle çıkmak durumundadır. Kadınlar makyajlarını eşleri için değil, başkaları için yaparlar. Akşam evine dönen erkeğin ilk yaptığı iş başkaları için giydiği güzel elbiseleri çıkarmak ve eşinin yanında bir hizmetçi kıyafetiyle oturaktır.

Şüphesiz burada irdelenen nokta münhasıran giyimin çekiciliği ve özel olarak giysinin estetikliği değildir. Rüküş giyinme hiçbir zaman hedef olamaz. Burada ifade edilmek istenen şey, naivlikten uzak bir görünürlüğün öncelenmesidir; bedeni öne çıkararak modern tavrı, cinselliğe açılan kapıdır.

Dolayısıyla da asıl sorun mahremiyetin ve onun gereği olan örtünün saf dışı edilmesiydi. Kaldı ki örtünün atılması kadının üretkenliği ile ilgili olmaktan çok siyasal bir tavidir. Bir başka deyişle bir dinî inanca karşılık bir siyasal inanç ön plana çıkarılıyordu. Yani sorun bir sosyal rasyonel verim sorunu olmaktan çok, seçkinci yapının vitrinini belirleme işiydi.

Ülkemizde Mahremiyet ve Örtünmenin Dönüşümü

Mahremiyet ve gerekleri herkesi ilgilendiriyorsa da kadın için daha bir önemli ve anlamlı bulunagelmıştır. Geleneksel kültürlerin yer belirlemede mutlak olmasa bile çoğu kere kadın evsele, erkek kamusal hayata bırakılmıştı. Özellikle birkaç yüzyıldan beri sorun, erkeğin ailesel ile irtibatlandırılması değil, kadının kamusala taşınması olmuştur. Hatta bu durum bütün modernleşme hareketleri için ölçek alınmış, dolayısıyla da tartışmaların odağında çoğu kere kadın bulunmuştur. Bu yargının en açık örneklerinden birisini toplumumuzdaki kadın oluşturmaktadır ki yazımızı bir değerlendirmeye tamamlamak anlamlı olacaktır.

İslâm öncesi de dahil 19. yüzyıla kadar toplumumuzda kadın, diğer tüm geleneksel kültürlerde oldu-

ğu gibi evseldi. Sokakta cinsel bir vurgu taşımayan modern öncesi dönemlerde kamusal, kadına yasak değildi. Ancak mevcut kültürün teamülü, kadının ailesel ve erkeğin kamusal oluşuydu. Başka sosyal/ailesel konularda aksamalar olsa bile bu konularda bir sorun görünmüyordu. Evin de onun öncelikli ögesi olan kadınının da bir mahremiyet önceliği vardı. Özellikle aile dışında bulunduğu yerlerde örtünmesi esastı.

Batı karşısındaki geri durumumuz görülüp toplumumuzun onun kültürüyle yeniden tanzim edilmesi düşünülmüş öncelikli tartışma konularından birisi kadın, mahremiyeti ve örtüsü oldu. Bu bağlamdaki yaygın bir yaklaşıma göre toplumumuzun geriliğinin sebeplerinden birisi kadının sosyal hayata katılmaması idi. Bunu pekiştiren belirgin sebep de mahremiyete verilen önem ve örtüsüydü. Buna göre yapılacak iş iki ana maddede toplanıyordu: Kadının örtüsünü atmak ve kamusala çıkarmak.

Yukarıda da söz konusu edildiği üzere, toplumun ve değerlerinin kadının kamusala açılması konusunda belirgin bir çekincesi yoktu, toplumumuzda kadın fazlaca zorlanmadan kamusala çıkabilir ve üretim sürecine katılabilirdi. Tarihsel olarak uygulamada sorunlar yaşanmışsa da dinî/fikhî birikim buna uygundu. Yani İslâm açısından kadın erkeğin yapabileceği sosyal/ekonomik pek çok aktiviteyi gösterebilirdi. Dolayısıyla da asıl sorun mahremiyetin ve onun gereği olan örtünün saf dışı edilmesiydi. Kaldı ki örtünün atılması kadının üretkenliği ile ilgili olmaktan çok siyasal bir tavidir. Bir başka deyişle bir dinî inanca karşılık bir siyasal inanç ön plana çıkarılıyordu. Yani sorun bir sosyal rasyonel verim sorunu olmaktan çok, seçkinci yapının vitrinini belirleme işiydi. Esasen tarihsel gelişim de bu çerçevede cereyan etti.

1925'te kabul edilen Medeni Kanun ile sağlanan düzenlemelerden 1934 Seçme ve Seçilme Yasasına kadar yapılanlar mevzii işlerdi. Ancak ayrıntısına girmeden belirtmeliyiz ki Ö. Çaha'nın *Sivil Kadın*'da da söz konusu ettiği gibi tabir caizse bazı sus paylarından sonra Osmanlı'nın son zamanlarından gelen güçlü bir sivil kadın platformu 1935'te tasfiye edildi. Sıradan hemen her ülkede var olan haklara sık sık vurgu yapıldı, kadınlar bunun üzerinden her seferinde tembhlendi; laik cumhuriyete sahip çıkmadıkları takdirde bu haklarının ellerinden alınabileceği söylenegeldi. Bir siyasal kadın tipi ortaya çıktı ve kendi

bağlamında bir sivil kadın tipi oluşmadı. Öyle ki 1980'li yıllara kadar da bu manipülasyonları değerlendiren kadını kendi bağlamında ele alacak ciddi bir feminist platform bile var olmadı.

Ancak ülkemizde Osmanlı'nın son zamanlarında ve Cumhuriyet döneminde şöyle ya da böyle, yapılan düzenlemeler kadınla ilgili önemli gelişmelere sebep oldu. Bir kere başlangıçta düşünüldüğü ve öncelikli olarak kabul edildiği gibi kadın, kamusal açıldı, başta eğitim olmak üzere hayatın değişik alanlarında görev aldı. Ancak mahremiyet ve onun gereği olan örtünme duyarlılığını gösterdi. Baskıları ve yasakları aşabildiği oranda örtüsünü de kamusal taşıdı.

Bu durum, sistemin öngörmediği bir şeydi. Çünkü sistemi temsil eden seçkinci mantığa göre kamusal alan mahremiyetin olmayacağı bir alandı ve oraya çıkan kadının örtünmeyi düşünmesi söz konusu değildi. Yine bu mantığa göre örtü şeriatın esaretini temsil ettiği için açıklık bir özgürlük işiydi ve burada da örtünmeyi, kamusal açılma fırsatını elde etmiş hiçbir kadın kabul edemezdi. Burada seçkinci mantığın atladığı şey özgürlüğün de insanın kabul ettiği öncüllerine bağlı bir olgu olmasıydı. Mesela İslâm duyarlı bir kadın için örtü, kamunun ortak insanı olmaktan çok, bir kendini gerçekleştirme özgürlüğünün simgesi idi.

Türkiye'deki erkeksi siyasal otorite kendi harem alanı olarak gördüğü kamusal alandaki başörtüsünü bir ihlal kabu etti ve yer yer anayasal düzeni zorlama pahasına on yıldır enerjisinin önemli bir kısmını bu yasakta harcadı. Seçkinci irade ta başlangıçlarda ortaya koyduğu plan dahilinde "Bizim beklentimiz kadının kamusal çıkması ve toplumsal dönüşüme katılmasıydı, bu ise sağlanmıştır." diyemedi. Çünkü amaç yukarıda da belirtildiği üzere bir rasyonel verim elde etmek değil, seçkinci zevkine uygun bir vitrin düzenlemek ve sisteme siyasal destek sağlayan bir kitle oluşturmaktı. Dolayısıyla toplumun kahir ekseriyetini kapsayan başörtülülere ve onların yanında olanları, bir sembol altında toplanmış, kendine rakip bir siyasal toplum olarak görmekten çekinmedi. Burada izlenen yol hâlâ aynı idi: Görüntüsüyle de kendi erkini yansıtacak bir siyasal toplum görüntüsünü sürdürmek. Dolayısıyla ulaşabildiği yerde örtü yaşayışını bütün hızıyla sürdürmektedir.

Konumuz açısından diğer bir önemli sonuç, bu süreçte toplumumuzda mahremiyet ve örtünmenin ciddi

di bir dönüşüm geçirmiş olmasıdır. Mahremiyet ve örtünme, İslâmî geleneksel kültürün de seçkinci iradenin beklentilerinin de dışında bambaşka sentezlere ulaştı. Bir kere pek çok yerde olduğu gibi değişim, seçkinci mantığından farklı olarak kendine özgü bir yol izledi. Onun beklentilerinin bütününe gerçekleşmedi, kadın genelde örtüsüne sahip çıktı. Ama geleneksel çizgiden bir hayli uzaklaştı; İslâmî düşüncede kadını görünürlükten çıkarmayı amaçlayan örtünme, (kısmen içini gösteren ipek eşarplar, yanar döner perdeler, vb. ile) kadına modern/kamusal mantığına uygun olarak daha sık bir görünüm kazandırdı.

Bununla birlikte, N. Göle'nin de belirttiği gibi, dönüşmüş haliyle bile örtü, kadını dişilikten ve cinsellikten, filâse olmaktan kurtarma görevini hâlâ yerine getirmektedir. Bu haliyle de bir taraftan ihtiyaç duyulan cinsiyet farkını gösteren, diğer taraftan cinselliğin ön plana çıkmasını engelleyen bir araç görevini yerine getiren örtü, İslam duyarlı kadının, kamusal alana rahatça çıkmasını sağlamaktadır. Toplumdaki seçkinci yapı bu değişimi izlemekte ve olup bitenleri anlamakta bile zorlanmaktadır.

Sonuç olarak denebilir ki mahremiyet ve örtünme dünden bu güne ciddi bir dönüşüm geçirmektedir. İçinde bulunduğumuz modern dönemlerde yaşamakta olduğumuz şartlara göre artı ve eksileriyle kendine özgümlüklerde bileşimlere ulaşmaktadır. ■

kaynaklar

- AnaBritannica, Genel Kültür Ansiklopedisi (Romantizm maddesi)
- Anthony D. Smith, Toplumsal Değişme Anlayışı, Çev. Ülgen Oskay, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1988.
- Mustafa Aydın, "Kamusalın Dönüşümünün Siyasal ve Dinsel Sonuçları", Tezkire Dergisi, sayı: 13, İstanbul, Mart 1998.
- Nilüfer Göle, Modern Mahrem- Medeniyet ve Örtünme, Metis Yayınları, İstanbul, 1992.
- Ömer Çaha, Sivil Kadın, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.
- Richard Senet, Kamusal İnsanın Çöküşü, Çev. Serpil Durak- Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Şerif Mardin, Türk Modernleşmesi, Makaleler: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Şerif Mardin, Türkiye'de Din ve Siyaset, Makaleler: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.